

อิทธิพลความเชื่อเรื่องพระอุปคุตต่อวิถีคิดของคนยุค Gen Y ในสังคมล้านนา

The Influence of Beliefs in Phra Upakut on the Mindset of Generation Y in Lanna Society

พระครูสุวรรณสิทธิโชติ (อาทิตย์ ก้อนแก้ว),

ไพรินทร์ ณ วันนา

Phrakru Suwannasittichot (Arthit Konkaew),

Phairin Na Wanna

วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Lamphun Buddhist College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Corresponding Author E-mail: api4850@gmail.com

Received: 2025-01-05 Revised: 2025-05-18 Accepted: 2025-05-19

บทคัดย่อ

บทความวิชาการฉบับนี้มุ่งวิเคราะห์อิทธิพลของความเชื่อเรื่อง “พระอุปคุต” ต่อ กระบวนทัศน์และวิถีคิดของคนยุค Gen Y ในบริบทสังคมล้านนาร่วมสมัย โดยมุ่งทำความเข้าใจ การดำรงอยู่ การตีความใหม่ และการปรับใช้ความเชื่อดังกล่าวภายใต้เงื่อนไขของสังคมและ วัฒนธรรมร่วมสมัย การศึกษาดำเนินการในลักษณะการวิจัยเชิงเอกสารและการวิเคราะห์เชิง วัฒนธรรม ผ่านการสังเคราะห์ข้อมูลจากพระไตรปิฎก ตำนานพื้นเมือง ความเชื่อพื้นบ้านล้านนา รวมถึงงานศึกษาทางวิชาการและเอกสารที่เกี่ยวข้องกับพระอุปคุตและสังคมล้านนา ผลการ วิเคราะห์ชี้ว่า ความเชื่อเรื่องพระอุปคุตมิได้เสื่อมถอยภายใต้กระแสความทันสมัย หากแต่เกิด กระบวนการปรับความหมายและแปรบทบาทให้สอดคล้องกับประสบการณ์ชีวิตของคน Gen Y ความเชื่อดังกล่าวทำหน้าที่เป็นสัญลักษณ์ทางจิตวิญญาณที่ช่วยหล่อหลอมความรู้สึกมั่นคง ทางอารมณ์ เสริมสร้างกรอบแห่งความหวัง และเป็นเครื่องรองรับการเผชิญความไม่แน่นอน ในชีวิตประจำวัน โดยเฉพาะในมิติการตัดสินใจ การเผชิญปัญหา และการสร้างความหมายให้ แก่ประสบการณ์ชีวิตร่วมสมัย

ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่าความเชื่อเรื่องพระอุปคุตได้แปรเปลี่ยนจากการยึดถือใน เชิงอภินิหารมาสู่การทำหน้าที่เป็นทุนทางจิตวิญญาณที่ส่งเสริมความเพียร ความหวัง และการ

ตัดสินใจของคนรุ่นใหม่ในชีวิตประจำวัน อันแสดงให้เห็นถึงความยืดหยุ่นและพลวัตของความเชื่อดั้งเดิมในบริบทสังคมร่วมสมัย

คำสำคัญ: พระอุปัฏฐ, ประเพณีตักบาตรเป็งปูด, สังคมล้านนา, คนรุ่น Generation Y

Abstract

This academic article aims to analyze the influence of the belief in Phra Upagupta (Upagupta) on the worldview and patterns of thought of Generation Y within the context of contemporary Lanna society. The study seeks to understand the persistence, reinterpretation, and adaptation of this belief under the conditions of modern social and cultural dynamics.

The research is conducted through documentary research and cultural analysis, synthesizing data from the Tipiṭaka, local chronicles, Lanna folk beliefs, as well as academic studies and related documents concerning Phra Upagupta and Lanna society. The findings indicate that the belief in Phra Upagupta has not declined under the influence of modernization. Rather, it has undergone a process of reinterpretation and role transformation in ways that correspond with the life experiences of Generation Y. In this context, the belief functions as a spiritual symbol that helps cultivate emotional stability, reinforce frameworks of hope, and provide psychological support in coping with uncertainty in everyday life. This is particularly evident in dimensions such as decision-making, confronting life challenges, and constructing meaning from contemporary life experiences.

The study further reveals that the belief in Phra Upagupta has gradually shifted from a primarily miraculous or supernatural orientation toward functioning as a form of spiritual capital that encourages perseverance, hope, and informed decision-making among younger generations in their daily lives. This transformation reflects the adaptability and dynamic nature of traditional beliefs within the context of contemporary society.

Keywords: Phra Upakut, Peng Pud Almsgiving Tradition, Lanna Society, Generation Y

บทนำ

ความเชื่อเรื่อง “พระอุปคุต” เป็นองค์ประกอบสำคัญของพุทธศาสนาในมิติความเชื่อพื้นบ้านของสังคมล้านนา โดยพระอุปคุตถูกยกย่องในฐานะพระอรหันต์ผู้มีฤทธิ์คุ้มครองพระศาสนา ปราบมาร และขจัดอุปสรรคจากสิ่งอัปมงคล ความเชื่อนี้ได้รับการถ่ายทอดและดำรงรักษาผ่านพิธีกรรม ประเพณี และคติชนท้องถิ่นมาอย่างต่อเนื่อง จนกลายเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างทางความคิดและอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชนล้านนา หนึ่งในบริบททางพิธีกรรมที่สะท้อนความศรัทธาต่อพระอุปคุตอย่างเด่นชัด คือความเชื่อเกี่ยวกับวัน “เป็งปูด” หรือ “เพ็ญพุธ” ซึ่งหมายถึงวันขึ้น 15 ค่ำ (วันเพ็ญ) ที่ตรงกับวันพุธตามปฏิทินจันทรคติ อันถือเป็นวาระมงคลยิ่งตามคติความเชื่อของชาวไทยภาคเหนือ วันเป็งปูดมิได้เกิดขึ้นเป็นประจำในทุกปี เนื่องจากต้องอาศัยการบรรจบกันของวันเพ็ญและวันพุธ ซึ่งอาจมีเพียง 1-2 ครั้งต่อปี หรือบางปีก็ไม่ปรากฏเลย ความพิเศษดังกล่าวยิ่งเสริมสร้างความหมายเชิงสัญลักษณ์และความศักดิ์สิทธิ์ให้กับวันเป็งปูดในฐานะ “ช่วงเวลาพิเศษ” ทางศาสนาและวัฒนธรรม

ชาวล้านนามีความเชื่อสืบต่อกันมาว่า ตั้งแต่หลังเที่ยงคืนของวันเป็งปูด (เวลา ๐๐.๐๑ น.) เป็นต้นไป พระอุปคุตเกราะซึ่งจำศีลภาวนาอยู่ ณ สะดือทะเล จะขึ้นมาโปรดสัตว์โลกในร่างของสามเณรน้อย การได้ตักบาตรในช่วงเวลาดังกล่าวจึงเชื่อกันว่าเป็นการถวายทานแด่พระอุปคุตโดยตรง ผู้ที่ได้มีโอกาสร่วมพิธีจะได้รับอานิสงส์อันยิ่งใหญ่ นำมาซึ่งความเป็นสิริมงคล ความอุดมสมบูรณ์ โชคลาภ ความมั่นคงในชีวิต และสุขภาพแข็งแรง ด้วยเหตุนี้จึงเกิด “ประเพณีตักบาตรเที่ยงคืน” ซึ่งพุทธศาสนิกชนชาวเหนือจะเตรียมข้าวสารอาหารแห้งไว้ใส่บาตรอย่างเนืองแน่นตามเส้นทางชุมชน โดยมีพระภิกษุและสามเณรจากวัดต่าง ๆ ออกบิณฑบาตตามกำหนดเวลาและเส้นทางที่ตกลงกันไว้ ทั้งนี้ ประเพณีตักบาตรเที่ยงคืนในวันเป็งปูดมีความเป็นไปได้ว่าได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมพม่า ซึ่งให้ความเคารพศรัทธาต่อพระอุปคุตอย่างสูง และได้นำมาผสมผสานกับความเชื่อและวิถีปฏิบัติของท้องถิ่นล้านนา จนกลายเป็นประเพณีที่มีเอกลักษณ์เฉพาะและสะท้อนพลังของการบูรณาการทางศาสนาและวัฒนธรรม

ในบริบทสังคมร่วมสมัย กลุ่มคนรุ่นใหม่ Generation Y (Gen Y) ซึ่งเกิดโดยประมาณระหว่าง พ.ศ. 2523–2540 เป็นกลุ่มที่เติบโตท่ามกลางการเปลี่ยนผ่านสู่สังคมดิจิทัล มีลักษณะเด่นด้านการใช้เหตุผล การเปิดรับความหลากหลายทางความคิด และการให้คุณค่ากับประสบการณ์ส่วนบุคคล อย่างไรก็ตาม คน Gen Y ในสังคมล้านนายังคงมีปฏิสัมพันธ์กับความเชื่อดั้งเดิม โดยเฉพาะความเชื่อเรื่องพระอุปคุตและพิธีกรรมเป็งปูด ซึ่งถูกตีความใหม่ให้สอดคล้องกับบริบทชีวิตร่วมสมัย ความเชื่อดังกล่าวทำหน้าที่เป็นแหล่งยึดเหนี่ยวทางจิตใจ เสริมพลังใจ และเป็นกรอบในการทำความเข้าใจความไม่แน่นอนของชีวิต มากกว่าการยึดถือ

ในเชิงอภินิหารอย่างเคร่งครัด

ดังนั้นบทความนี้จึงมีต้องการนำเสนอการศึกษาประวัติและพัฒนาการของความเชื่อเรื่องพระอุป และ วิเคราะห์อิทธิพลของความเชื่อดังกล่าวต่อวิถีคิดของคนยุค Gen Y ใน 3 มิติ และอธิบายพลวัตของความเชื่อดั้งเดิมในบริบทสังคมร่วมสมัย ท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ ความเชื่อเรื่องพระอุปคุดยังทำหน้าที่ตอบสนองทางจิตวิญญาณให้คนรุ่นใหม่ได้อย่างไร” ซึ่งจะช่วยให้บทความมีพลังในการนำเสนอมากขึ้น

ประวัติและพัฒนาการของความเชื่อเรื่องพระอุปคุด

พระอุปคุดเป็นนามของพระอรหันตรูปหนึ่งในพระพุทธศาสนา โดยเรื่องราวเกี่ยวกับพระอุปคุดปรากฏในรูปแบบ “ตำนาน” ที่มีความหลากหลาย และยังสัมพันธ์กับประเพณีและพิธีกรรมของท้องถิ่นต่างๆ ซึ่งสะท้อนให้เห็นความเชื่อเกี่ยวกับพระอุปคุดที่ยังดำรงอยู่ในสังคมไทยปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม พระอุปคุดเป็นพระอรหันตสาวกที่มีลักษณะเฉพาะแตกต่างจากพระสาวกองค์อื่น กล่าวคือ เรื่องราวของพระอุปคุดไม่ปรากฏในพระไตรปิฎกบาลี และมีได้เป็นพระเถระร่วมสมัยพุทธกาล หากแต่เป็นเรื่องเล่าที่ปรากฏภายหลังสมัยพุทธกาล เมื่อพิจารณาจากหลักฐานในพระไตรปิฎกฉบับหลวง เล่มที่ 26 เถรคาถา ซึ่งมีรายชื่อพระเถระ 264 รูป และเล่มที่ 32-33 อปทาน ซึ่งมีรายชื่อพระเถระ 540 รูป ก็ไม่พบชื่อพระอุปคุด เช่นเดียวกับพจนานุกรมชื่อเฉพาะในบาลี (Dictionary of Pali Proper Names) ทั้งเล่มที่ 1 และเล่มที่ 2 ที่ไม่ปรากฏชื่อพระอุปคุด (อภิชาติ ยอดสุวรรณ, 2534: 23) ทั้งนี้ เรื่องราวของพระอุปคุดที่เก่าแก่ ปรากฏในตำนานพุทธศาสนา สายสันสกฤต และมีความเชื่อมโยงกับพระราชประวัติของพระเจ้าอโศกมหาราช กษัตริย์องค์ที่ 3 แห่งราชวงศ์เมารยะ ผู้ครองราชในช่วงพุทธศตวรรษที่ 3 โดยคัมภีร์ อโศกาวทาน ซึ่งแต่งเป็นภาษาสันสกฤต ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างพระอุปคุดกับพระเจ้าอโศกมหาราชว่า พระอุปคุดเป็น พระเถระที่พระเจ้าอโศกทรงเลื่อมใสศรัทธา ท่านเป็นผู้นำเสด็จนมัสการปูชนียสถานสำคัญในพระพุทธศาสนา และอธิบายประวัติของสถานที่ต่าง ๆ จึงทำให้พระอุปคุดถูกนับว่าเป็นพระสาวกที่มีชีวิตอยู่ในสมัยหลังพุทธกาล (เสถียร โพธิ์นันทะ, 2544: 129)

คัมภีร์ อโศกาวทาน ของอินเดียเป็นคัมภีร์ภาษาสันสกฤตที่เรียบเรียงขึ้นราวต้นพุทธศตวรรษที่ 5 (สุลักษณ์ ศิวรักษ์, 2552: 123) โดยคัมภีร์นี้เรียกพระอุปคุดว่า “อุปคุด” และเล่าประวัติของท่านอย่างละเอียด ตั้งแต่กำเนิด ชีวิตก่อนออกบวช การออกบวช การแสดงธรรม การเป็นอาจารย์ของพระอรหันต์ทั้งหลาย ณ อารามบนภูเขาลอดจนเหตุการณ์การปราบมาร

ที่มาขัดขวางการแสดงธรรม และการได้พบพระเจ้าอโศกมหาราช เนื้อหาเน้นบทบาทของพระอุคุตในฐานะพระอรหันต์สาวก ผู้เลิศด้านธรรมเทศนา อีกทั้งยังกล่าวว่ายานได้รับพยากรณ์จากพระพุทธเจ้าว่าจะเป็น “พระอนุ - พุทธเจ้า” เมื่อเรื่องพระอุคุตแพร่เข้าสู่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ บทบาทของท่านกลับพัฒนาต่างไปจากตำนานเดิมของอินเดีย ดังปรากฏในคัมภีร์โลกบัญญัติ คัมภีร์ ปฐมสมโพธิกถา และคัมภีร์ มหา อุคุต ซึ่งเรียกท่านว่า “อุคุต” “อุคุตตเถระ” หรือ “กีสนาอุคุต” เรื่องเล่าที่แพร่หลายในพม่าและไทยมักเน้นภาพของพระอรหันต์ผู้มีอิทธิฤทธิ์มาก กล่าวคือ พระอุคุตจำพรรษาเข้าฌานสมาบัติอยู่ใต้มหาสมุทร และสามารถอัญเชิญขึ้นจากมหาสมุทรเพื่อป้องกันไม่ให้มารมาทำลายพิธีกรรมทางศาสนาได้ จึงสะท้อนว่าตำนานในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้ขยายความหมายและ “หน้าที่” ของ พระอุคุตให้ต่างจากตำนานอินเดียอย่างชัดเจน (พระมหาจตุรงค์ จตุวโร (ร้อยกา) และคณะ, 2567: 223-242)

ในเชิงนิรุกติศาสตร์ ชื่อ “พระอุคุต” หมายถึง “ผู้คุ้มครองมั่นคง” มาจากคำว่า “อุคุตต” ในภาษาบาลี และสอดคล้องกับคำว่า “อุคุปต” ในภาษาสันสกฤต (พระประพันธ์ สุทนต์จิโต (กวาสีบสาม), 2548: 82) ส่วนในคัมภีร์ ปฐมสมโพธิกถา เรียกท่านว่า “พระกีสนาอุคุตตเถระ” “อุคุตตเถระ” และ “พระมหาเถระ”

โดยคำว่า “เถระ” เป็นสัญลักษณ์ของความมั่นคงในพระธรรมวินัย ใช้เรียกพระภิกษุผู้ครองสมณเพศตั้งแต่ 10 พรรษาขึ้นไป ขณะที่ “กีสนา” เป็นคำเรียกตามลักษณะรูปร่าง ที่ขูบผอม เพราะ “กีส” ในภาษาบาลีหมายถึง “ผอม” และนัยของ “นาอุคุตต” ยังสื่อถึง “พระอุคุตผู้ประเสริฐ” (สุลักษณ์ ศิวรักษ์, 2552: 82)

ชาวไทยใหญ่มีความเชื่อและนับถือพระอุคุตอย่างมาก โดยเชื่อว่าพระอุคุตเป็นพระอรหันต์สาวกของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า มีอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ สามารถเหาะเหินเดินอากาศได้ และอาศัยอยู่ในแม่น้ำมหาสมุทร ทั้งยังมีความเชื่อว่า “พระอุคุตมีทั้งหมด 8 รูป” โดยดับขันธปรินิพพานไปแล้ว 4 รูป และยังคงอยู่ในมหาสมุทรอีก 4 รูป (ประเวช คำสวัสดิ์, 2548: 2) ข้อสันนิษฐานสำคัญที่สนับสนุนคติดังกล่าวปรากฏใน “คัมภีร์ธรรมอักษรไทใหญ่เรื่องพระอุคุต 8 รูป” ซึ่งเจ้าทางเสอเป็นผู้ประพันธ์ โดยระบุว่า พระอุคุตทั้ง 8 รูปเป็นพระอรหันต์ทั้งหมด แบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ (1) กลุ่มที่มรณภาพแล้ว 4 รูป ซึ่งศพอยู่ในถ้ำแต่ไม่เน่าไม่เปื่อย และ (2) กลุ่มที่ยังมีชีวิตอยู่ 4 รูป มีขารภาพแต่ดำรงอยู่ในมหาสมุทรทั้งสี่ทิศ (ครูเจ้าปิ่นดีตะ, 2512: เอกสารอัดสำเนา) พระอุคุตที่ดับขันธแล้ว 4 รูป ได้แก่ พระมหากัสสปะ ศพอยู่ในถ้ำบนภูเขาเวปุระ ระหว่างภูเขา 3 ลูก พระสุกะละกะ ศพอยู่ในถ้ำบนภูเขาทุตะมา พระธรรมะพะละกะ ศพอยู่ในถ้ำบนภูเขามะกุละ ตั้งอยู่กลางป่าใหญ่ พระสารเจยะกะ ศพอยู่ในถ้ำบนภูเขาเวมิกสะ โดยยังปรากฏลักษณะมือเท้าอ่อนนุ่มราวกับยังมีชีวิตอยู่ พระอุคุตที่ยังมีชีวิตอยู่ 4

รูป ได้แก่ พระอุปัชฌาย์ อาศัยอยู่ในวัดกลางมหาสมุทรทางทิศใต้ พระอนุรุธ อาศัยอยู่ในวัดกลางมหาสมุทรทางทิศตะวันออก โดยเชื่อว่าเมื่อท่านออกมารับบิณฑบาต ผู้มีศีลธรรมจึงจะมีโอกาสได้พบเห็น ส่วนผู้ประพฤติชั่วไม่อาจพบเห็นได้ พระนารัททกะ อาศัยอยู่ในวัดกลางมหาสมุทรทางทิศเหนือ และจะออกมารับบิณฑบาตในชมพูทวีปใน “วันเพ็ญเดือน 11” และ “วันเพ็ญเดือน 4 ที่ตรงกับวันพุธ” โดยผู้มีศีลธรรมและปฏิบัติดีปฏิบัติชอบเท่านั้นจึงจะได้พบเห็น พระธรรมสารกะ อาศัยอยู่ในวัดกลางมหาสมุทร และเชื่อว่าสามารถเหาะมารับบิณฑบาตในชมพูทวีป หากผู้ใดมีโอกาสถวายอาหาร แม้เพียงเล็กน้อยก็จะได้โชคลาภถึงขั้นเป็นเศรษฐี (ครูเจ้าปณฺธิตตะ, 2512: เอกสารอัดสำเนา) นอกจากนี้ ยังมีคติร่วมในวรรณกรรมไทใหญ่ว่า พระอุปัชฌาย์ไม่ฝักใฝ่ในคณะสงฆ์ กลุ่มใด หากอยู่โดดเดี่ยว เจริญสมณธรรมเป็นประจำ และเข้ามานอนสมาบัติอยู่ใน “ปราสาทแก้ววิมาน” ท่ามกลางมหาสมุทรเป็นเวลา 7 วัน เมื่อออกจากสมาบัติจะออกบิณฑบาตในเวลาเช้ามีด หากผู้ใดได้พบเห็นและทำบุญตักบาตรพระอุปัชฌาย์แล้วอธิษฐานสิ่งใด ก็จะทำให้สำเร็จตามความปรารถนา ทุกประการ ด้วยเหตุที่เชื่อว่าพระอุปัชฌาย์มีอิทธิฤทธิ์สามารถคุ้มครองรักษาความปลอดภัย ทำให้งาน บุญใหญ่สำเร็จลุล่วงโดยปราศจากอุปสรรคและภัยอันตราย ชุมชนจึงนิยม “นิมนต์พระอุปัชฌาย์” หรืออัญเชิญมาประดิษฐานเพื่อสักการบูชา ก่อนหรือระหว่างการจัดงานทำบุญใหญ่ประจำปี เพื่อขอให้ช่วยปกป้องรักษาคุ้มครองตลอดงาน

จะเห็นได้ว่า ความเชื่อเกี่ยวกับพระอุปัชฌาย์ในประเทศไทยยังดำรงอยู่อย่างเข้มข้น โดยพบเด่นชัดในกลุ่มคนไทใหญ่และคนไทยในภาคเหนือและภาคอีสาน ความเชื่อนี้มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับพิธีกรรมท้องถิ่นหลากหลายรูปแบบ ทั้งในฐานะความศรัทธาเชิงตำนาน และการปฏิบัติจริงในชีวิตชุมชน สำหรับกลุ่มคนไทใหญ่ ความเชื่อเรื่องพระอุปัชฌาย์ปรากฏทั้งใน “วรรณกรรมไทใหญ่” และ “ประเพณีท้องถิ่น” (ประเวช คำสวัสดิ์, 2548: 27) โดยคนไทใหญ่รับรู้เรื่องพระอุปัชฌาย์ ผ่าน ทั้งวรรณกรรมลายลักษณ์อักษรและมุขปาฐะ วรรณกรรมไทใหญ่ในจังหวัดแม่ฮ่องสอนที่กล่าวถึงประวัติพระอุปัชฌาย์ เรียกว่า “เส็กปิ่นเจ้าอุปัชฌาย์” หรือ “ประวัติพระอุปัชฌาย์” นอกจากนี้ ชาวไทใหญ่จังหวัดแม่ฮ่องสอนยังมีประเพณีที่เกี่ยวข้องกับพระอุปัชฌาย์อย่างหลากหลาย ได้แก่ ประเพณีการ อ่านคัมภีร์ธรรมไทใหญ่เรื่องประวัติพระอุปัชฌาย์ ประเพณีนิมนต์พระอุปัชฌาย์มาคุ้มครองงาน ประเพณีจับสลากถวายภัตตาหารพระพุทธรูป พระภิกษุสงฆ์ และพระอุปัชฌาย์ ประเพณีลอยกระทงบูชาพระอุปัชฌาย์ ประเพณีตักบาตรพระอุปัชฌาย์ โดยเฉพาะในเวลามีงานพิธีที่สำคัญก็จะมี การแห่พระอุปัชฌาย์ โดยสมมติก้อนหินจากแม่น้ำ มาประดิษฐานไว้ในประรำพิธีเป็นสัญลักษณ์ เพื่อป้องกันมิให้เกิดอุปสรรคใดๆ ขึ้นแก่งาน นอกจากนั้นชาวล้านนา ยังเชื่อกันอีกว่า ถ้าว้นไหนเดือนเพ็ญโคจรมาตรงกับวันพุธ (เป็งปู้ด) เชื่อกันว่าพระอุปัชฌาย์ขึ้นจากมหาสมุทรมารับบิณฑบาตแต่เช้ามีด โดยเดินบนเป้งปู้ดกลุ่มพระเณรทั่วไปนั่นเอง เวลา

ใส่บาตรหากบังเอิญไปพบพระอุปัชฌาย์จะถือว่าเป็นโชคมหาศาล ดังนั้น ชาวพุทธล้านนาจึงนิยมตื่นใส่บาตรในวันนี้ตั้งแต่เวลา ๐๐.๐๑ นาฬิกาหรือเช้ามืดมากเป็นพิเศษ กว่าวันอื่น ๆ

สิ่งพิเศษที่จะต้องจัดเตรียมก่อนที่จะมีงานพอยหลวงตามความเชื่อในโบราณประเพณี เมื่อจะมีงานพิธีต้องมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ปกป้องคุ้มครองให้งานดำเนินไปโดยราบรื่นไม่มีปัญหาหรืออุปสรรคใดๆ ให้เดือดร้อน จึงมีการอัญเชิญพระอุปัชฌาย์มาคุ้มครองงาน พระอุปัชฌาย์นี้ได้ชื่อว่าเป็นอรหันต์ที่อาศัยอยู่ในสะดือทะเลเป็นผู้ที่สามารถปราบพระยามารมาก่อน วิธีการอัญเชิญอุปัชฌาย์คือ อุบาสกศรัทธากรรมกรวัดจะนำขบวนแห่ไปอัญเชิญพระอุปัชฌาย์ โดยมกัอนห็นมาจากแม่น้ำมีตัวแทนลงไปมกัอนห็นขึ้นมแล้วถามคนที่รอบบฝั่งว่า “ใช่หรือไม่” เมื่อคนบฝั่งบอกว่าไม่ใช่กัมมหาต่อไปอีกสองสามครั้ง จนคนบฝั่งบอกว่าใช่แล้วและคนอื่นก็ยอมรับสมอ้างว่าใช่ ก็เชิญกัอนห็นที่สมมติว่าเป็นอุปัชฌาย์นั้นไปใส่พานที่เตรียมมด้วย จากนั้นก็พากันแห่เพื่อนำไปไว้บนศาลที่สร้างคล้ายศาลเพียงตาลหลังคามุงด้วย ผ้าขาว บนพื้นศาลวางไว้ด้วยบาตรกรวยดอกไม้ รูป เทียน คนโทน้ำและสำรับอาหาร 1 สำรับ โดยรอบศาลจะสานรั้วตาข่ายเล็กๆ ระดับเอว มุมรั้วปักธงรูปธรรมจักร ธงชาติและธงสีสวยงามอื่นๆ อีกอย่างละผืน ที่ประตูรั้วปักสัปทนแทนร่มกันแดดกันฝนและจะต้องถวายสำรับอาหารทั้งมือเช้าและเพลศาลอุปัชฌาย์จะถูกปลูกสร้างขึ้นที่บริเวณวัดที่สามารถเห็นเด่นชัด ทำหน้าที่ดุจดุเทพารักษ์รักษาความเรียบร้อยในงานเมื่อเสร็จงานพอยหลวงแล้วก็จะมพิธีอัญเชิญอุปัชฌาย์กลับไปสู่แม่น้ำที่นำมานั้น (มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย, 2542: 4618-4625)

โดยสรุป ความเชื่อเกี่ยวกับพระอุปัชฌาย์ในประเทศไทยจึงมีความหลากหลาย ทั้งในรูปแบบตำนาน ประเพณี และพิธีกรรมที่เชื่อมโยงสัมพันธ์กันอย่างเป็นระบบ ครอบคลุมทั้งในบริบทท้องถิ่นและในภาพรวมของสังคมไทย

ประเพณีตักบาตรเป็งปุดของชาวล้านนา

เป็งปุด หรือวันเพ็ญที่ตรงกับวันพุธ ไม่ว่าจะอยู่ในเดือนใดก็ตาม นับเป็นวันที่มีความหมาย เป็นพิเศษต่อชาวล้านนา เพราะในวันดังกล่าวนี้จะมีการตักบาตรในตอนเช้ามืด ซึ่งในบางท้องที่จะเริ่มตักบาตรกันตั้งแต่หลังเที่ยงคืนไปแล้วไม่นานนัก ประเพณี “ตักบาตรเที่ยงคืน” ของชาวล้านนา เรียกว่า “เป็งปุด” ซึ่งมีพิธีการสำคัญคือ การทำบุญในคืนวันเพ็ญที่ตรงกับวันพุธ โดยประชาชน จะจัดเตรียมข้าวสารและอาหารแห้งไปทำบุญที่วัดในช่วงหลังเที่ยงคืนของวันอังคาร กล่าวคือเวลา 0.00 นาฬิกาเข้าสู่วันพุธ เพื่อถวายบาตรแก่พระสงฆ์ที่ออกมารับบิณฑบาต ทั้งนี้ถือเป็นการระลึกถึงพระอุปคุต

คำว่า “เป็ง” ในภาษาล้านนาหมายถึง “พระจันทร์เต็มดวง” หรือ “วันเพ็ญ/วันขึ้น 15 ค่ำ” ซึ่งมักตรงกับวันศีลหรือวันพระ ดังนั้น เมื่อใดที่ “วันขึ้น 15 ค่ำ” ตรงกับ “วันพุธ” วันนั้นจึงเรียกว่า “วันเป็งปุด” หรือ “เป็งพุธ” โดยในสำเนียงล้านนามักออกเสียง พ.พาน เป็น ป.ปลา จึงกลายเป็นคำว่า “เป็งปุด” ในทางปฏิบัติ ประเพณีตักบาตรเที่ยงคืน หรือพิธีตักบาตร “เป็งปุด” เป็นประเพณีของภาคเหนือที่จัดขึ้นทุกปีเมื่อมีวันขึ้น 15 ค่ำตรงกับวันพุธ โดยไม่จำกัดว่าเป็นเดือนใด เมื่อถึงเวลาหลังเที่ยงคืน พระภิกษุสามเณรในเมืองจะออกบิณฑบาต ขณะที่พุทธศาสนิกชนจะเตรียมข้าวสารและอาหารแห้งเพื่อใส่บาตร และไปคอยถวายตามวัดต่างๆ ในเขตตัวเมืองตั้งแต่หลังเที่ยงคืนเป็นต้นไป ซึ่งชาวล้านนาเชื่อกันว่า พระอุปคุตเถระจะออกจากที่จำศีล ซึ่งอยู่ใต้สมุทร มารับบิณฑบาตในตอนใกล้รุ่งของวันเพ็ญ ที่ตรงกับวันพุธ โดยจะท่านจะรับบิณฑบาตเพื่อโปรดคนใดคนหนึ่งเพียงผู้เดียวเท่านั้น และเชื่อกันว่าหากผู้ได้ตักบาตรพระมหาเถระอุปคุตแล้วก็จะเป็สิริมงคลและร่ำรวยขึ้นอย่างรวดเร็ว บางตำราว่าพระอุปคุตมีรูปร่างอย่างสามเณรองค์น้อยและบ้างก็ว่าท่านแปลงกายเป็นสามเณรน้อย มารับบิณฑบาตบ้างก็ว่าที่มาปรากฏในร่างของภิกษุร่างสูงใหญ่ ดังนั้นเมื่อถึงวันเพ็ญที่ตรงกับวันพุธ จึงมีผู้คนไปคอยตักบาตรตั้งแต่เช้าเป็นพิเศษ เพราะถือว่าได้อานิสงส์แรง ผู้ที่สนใจในการทำบุญก็จะเตรียมอาหารไว้สำหรับตักบาตร และต้องตื่นเตรียมอาหารแต่เช้า เพื่อไปคอยตักบาตรอยู่ตามถนนหรือตามสี่แยกใกล้บ้าน (พระสิทธิพงษ์ วิสุทธีวิโส และคณะ, 2565: 204-216) ทั้งที่ ประเพณีตักบาตรเที่ยงคืนนี้ยังไม่สามารถระบุได้แน่ชัดว่าเกิดขึ้นครั้งแรกเมื่อใด เนื่องจากไม่ปรากฏหลักฐานที่ยืนยันอย่างชัดเจน อย่างไรก็ตาม มีข้อสันนิษฐานว่าชาวภาคเหนือรับคตินี้มาจากประเทศพม่า (เจริญตันมหาพราน, 2563: 41) และพิธีกรรมดังกล่าวได้สืบทอดต่อเนื่องมาเป็นเวลายาวนานเกือบสี่ร้อยปี นับตั้งแต่เชียงใหม่ตกเป็นเมืองขึ้นของพม่าใน พ.ศ. 2110 เป็นต้นมา

การใส่บาตรเป็งปุด หรือการตักบาตรในวันเพ็ญที่ตรงกับวันพุธนี้ มีผู้รู้หลายท่านกล่าวว่าเป็นประเพณีที่ชาวล้านนาได้รับเอามาจากพม่า ตามธรรมเนียมล้านนาถือว่าพระอุปคุต

เถรนอกจากจะอำนวยการอันสงฆ์ในด้านความร่ำรวยแล้ว ยังอาจบันดาลความปลอดภัยแก่ผู้เคารพบูชาอีกด้วย ดังจะเห็นได้จากงานพอยหลวง (อ่าน “พอยหลวง”) ตามวัดต่าง ๆ ซึ่งจะมีหอพระอุทิศอยู่ในงาน ลักษณะเป็นหอสูงเพิงตา และมีเครื่องอัฐบริขาร เช่น เสื้อ หมอน บาตร ฯลฯ พร้อม และในตอนเช้าหรือเพล ก็จะมีสำหรับอาหารไปถวายด้วย ตรงกลางหอนั้นจะมีก้อนหินก้อนหนึ่งวางอยู่ โดยสมมติแทนตัวท่านพระมหาเถรอุทิศ ก่อนวันงาน ชาวบ้านจะไปทำพิธีเชิญก้อนหินนี้แห่มาจากแม่น้ำใกล้บ้าน และทำการสักการบูชาจนกว่าจะเสร็จงาน (มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย, 2542: 4744-4744)

พระอุทิศ เป็นพระภิกษุคหฬพุทธกาล เชื่อกันว่าพระอุทิศเป็นผู้หมดกิเลสแล้ว แต่ยังคงดำรงอยู่จนปัจจุบันโดยจำศีลอยู่ได้น้ำ ต่อเมื่อถึงวันเพ็ญปัด (อ่าน “เพ่งปัด”) คือวันเพ็ญที่ตรงกับวันพุธ ท่านจะออกจากการจำศีลหรือสมาบัติมารับบิณฑบาต ในตอนเช้ามีตของวันเพ็ญปัดนั้น ศรัทธาประชาชนจะเตรียมข้าวปลาอาหารไปตักบาตร บางท้องที่จะเริ่มตักบาตรตั้งแต่หลังเที่ยงคืนก็มี บ้างก็ว่าพระอุทิศจะปรากฏกายในร่างของเณรน้อย บ้างท่านก็ว่าเณรมิตกายมามีรูปร่างสูงใหญ่ และเชื่อกันว่าหากผู้ใดได้ถวายอาหารหรือตักบาตรพระอุทิศแล้วผู้นั้นจะมีโชคเป็นอันมาก การใส่บาตร พระอุทิศนี้ บางแห่งเรียกว่า ใส่บาตรเพ็งปัด (มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย, 2542: 7256-7257)

พิธีกรรม “ตักบาตรเที่ยงคืน” มีรากฐานมาจากความเชื่อและศรัทธาต่อพระอุทิศ โดยอธิบายที่มาของคติความเชื่อได้ 2 แนวทางสำคัญ ดังนี้

แนวทางที่ 1 มาจาก “ตำนานพระอุทิศ” ซึ่งเล่าว่า มีตายายคู่หนึ่งฐานะยากจนใช้ชีวิตอย่างลำบาก แต่เป็นผู้มีศีล รักษาศีล และปฏิบัติธรรมเป็นคนดีอยู่เสมอ ครั้นถึงวันพุธหลังเที่ยงคืนของวันอังคาร ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่พระอุทิศออกจากนิโรธสมาบัติและออกโปรดสัตว์ ตายายได้พบพระ อุทิศและใส่บาตรด้วยศรัทธา เมื่อทำบุญเสร็จแล้ว ทั้งสองได้รับอานิสงส์จากการทำบุญกับพระผู้เพ่งออกจากนิโรธสมาบัติ จนต่อมาชีวิตมีความรุ่งเรืองและมั่งคั่งสมปรารถนา ตำนานดังกล่าวจึงกลายเป็น “แบบอย่างความเชื่อ” ที่ทำให้การใส่บาตรในช่วงเที่ยงคืนถูกมองว่าให้ผลบุญสูง และเกิดอานิสงส์รวดเร็ว

แนวทางที่ 2 อธิบายผ่านฐานคัมภีร์ฝ่ายเถรวาทและฝ่ายมหายาน โดยฝ่ายเถรวาทอ้างถึงคัมภีร์อรรถกถา สมันตปาสาทิกา (Malalasekera, 1978: 331) ซึ่งไม่ได้ระบุชื่อ “พระอุทิศ” โดยตรง แต่ปรากฏพระเถระที่มีคุณลักษณะสอดคล้องกัน คือ “พระอินทคุต” ผู้เกี่ยวข้องกับการดูแลควบคุมการก่อสร้างในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช เมื่อพระเจ้าอโศกทรงถวายสิ่งก่อสร้างจำนวนมากเพื่อทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา คณะสงฆ์จึงมอบหมายให้พระอินทคุต ซึ่งเป็นพระอรหันต์ผู้มีอิทธิฤทธิ์และเชี่ยวชาญด้านการก่อสร้าง ทำหน้าที่ “นวกัมมาธิฐฐายี” คือ

ผู้กำกับดูแลงานก่อสร้าง ขณะที่ฝ่ายมหายานปรากฏชื่อพระอุปัชฌาย์อย่างชัดเจนในคัมภีร์ โอศกาวทาน ซึ่งเน้นบทบาทเชิงอิทธิฤทธิ์ เช่น การปราบพญามาร การคุ้มครองป้องกันภยันตราย และบารมีที่บันดาลความสำเร็จให้แก่ผู้ศรัทธา จึงทำให้คติเรื่องพระอุปัชฌาย์ในลัทธินี้มีลักษณะเด่นด้าน “พระอรหันต์ผู้ทรงฤทธิ์” และ “ผู้คุ้มครองพิธีกรรม” อันสอดคล้องกับความเชื่อเรื่องการออกจากนิโรธสมาบัติแล้วมารับบิณฑบาต ซึ่งผู้ทำบุญด้วยจะได้านิสงส์มากและเกิดผลทันตา

ดังนั้น พิธีกรรมตักบาตรเที่ยงคืน จึงเป็นผลรวมของอิทธิพลทางคติความเชื่อจากทั้งคัมภีร์ ฝ่ายเถรวาท (คัมภีร์ สมณตปาสาทิกา) และฝ่ายมหายาน (คัมภีร์ โอศกาวทาน) ที่หลอมรวมเข้ากับความเชื่อท้องถิ่นและอิทธิพลวัฒนธรรมพม่า ซึ่งยกย่องพระอุปัชฌาย์อย่างสูง ประกอบกับประวัติการติดต่อค้าขายและความสัมพันธ์ระหว่างพม่ากับเชียงใหม่/ล้านนามายาวนานหลายร้อยปี จนเกิดการสืบทอดคติการ “อัญเชิญพระอุปัชฌาย์มาคุ้มครอง” ในพิธีกรรมสำคัญต่าง ๆ สอดคล้องกับงานศึกษาของ (พระวิทย์ ธมมวโร, 2561: 119) ที่วิเคราะห์คติเชิงปรัชญาในเรื่องพระอุปัชฌาย์ และสรุปว่า ในวิถีชีวิตของชาวพุทธ เมื่อจะประกอบพิธีกรรมสำคัญมักอัญเชิญพระอุปัชฌาย์มาคุ้มครองให้งาน สำเร็จลุล่วง โดยสืบทอดคติการปราบพญามาร (พญาวัวสัตว์) ที่ท่านได้รับนิมนต์ให้ไปปราบ จนพัฒนาเป็นประเพณีอัญเชิญพระอุปัชฌาย์คุ้มครองพิธีกรรม และหนึ่งในพิธีกรรมที่เด่นชัดคือ “ประเพณีตักบาตรเที่ยงคืน”

อานิสงส์และความเป็นสิริมงคลทำบุญตักบาตรเป็งปู้ด

ความเป็นสิริมงคล เป็นแก่นสำคัญของพุทธศาสนาในมิติความเชื่อพื้นบ้าน โดยเฉพาะ ในบริบทสังคมล้านนา ความเชื่อดังกล่าว ตั้งอยู่บนแนวคิดเรื่องกรรมและผลของการกระทำ (กัมมวิบาก) ซึ่งอธิบายว่าการทำความดี โดยเฉพาะการให้ทานและการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา จะนำไปสู่ผลดีทั้งในปัจจุบันและอนาคต ความเชื่อเรื่องอานิสงส์จึงทำหน้าที่เป็นแรงจูงใจ เชิงจริยธรรมที่กระตุ้นให้บุคคลกระทำความดีอย่างสมัครใจ ทั้งนี้ การทำบุญด้วยการตักบาตรเป็นกิจ ที่พุทธศาสนิกชนนิยมปฏิบัติกันทั่วไปในทุกเช้า เมื่อพระสงฆ์ออกบิณฑบาต คำว่า “บิณฑบาต” มาจากคำบาลีว่า “ปิณฑปาต” แปลตามศัพท์ว่า “การตักของก้อนข้าว” หมายถึงการทำอาหารให้ ตกกลงไปในบาตรของพระสงฆ์ หรือที่เรียกกันว่า “ตักบาตร” การทำบุญตักบาตรมีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล และชาวพุทธถือว่าเป็นการสร้างกุศล รวมทั้งเป็นการแผ่ส่วนบุญและอุทิศส่วนกุศลให้แก่ญาติผู้ล่วงลับไปแล้ว นอกจากนี้ พุทธศาสนิกชนที่ตักบาตรเป็นประจำทุกวันยังเชื่อว่าจะได้รับอานิสงส์ 5 ประการ ตามที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ ได้แก่ (1) เป็นที่รักของผู้คนทั้งหลาย (2) คนดีมีปัญญาย่อมชอบคบค้า

สมาคมด้วย (3) มีชื่อเสียงที่ดั่งาม (4) เป็นผู้ไม่ห่างไกลธรรม และ (5) เมื่อตายแล้วจะเข้าสู่สุคติโลกสวรรค์ (นัชพล คงพันธ์, 2564: 212)

ในกรณีของความเชื่อ เรื่อง พระอุปคุต อานิสงส์จากการตักบาตรในวันเพ็ญปื๊ดถูกให้ความหมายอย่างเข้มข้นในฐานะ “บุญพิเศษ” ที่เกิดจากการกระทำในช่วงเวลามงคลและต่อผู้มีความมั่งคั่ง ความเป็นสิริมงคลจึงมิได้หมายถึงโชค ลาภทางวัตถุเพียงอย่างเดียว หากยังครอบคลุมถึงความมั่นคงทางจิตใจ ความปลอดภัยในชีวิต และความราบรื่นในการดำเนินชีวิต ความเชื่อนี้สะท้อนโครงสร้างความคิดแบบองค์รวมที่เชื่อมโยงมิติศาสนา จิตใจ และชีวิตประจำวันเข้าด้วยกัน เช่น การให้ การแบ่งปัน และความเอื้อเฟื้อ ซึ่งเอื้อต่อความสามัคคีของชุมชน พิธีกรรมอย่างการตักบาตรเที่ยงคืนจึงมิใช่เพียงกิจกรรมส่วนบุคคล แต่เป็นพื้นที่ทางสังคมที่ตอกย้ำอัตลักษณ์และความเป็นชุมชนของ ชาวล้านนา ในบริบทสังคมร่วมสมัย โดยเฉพาะในกลุ่มคนยุค Gen Y ความเชื่อเรื่องอานิสงส์มีแนวโน้มถูกตีความใหม่ จากการคาดหวังผลตอบแทนเชิงอภินิหาร ไปสู่การรับรู้ผลเชิงจิตวิทยาและเชิงคุณค่า เช่น ความสบายใจ ความหวัง และแรงบันดาลใจในการดำเนินชีวิต ความเป็นสิริมงคลจึงถูกมองในฐานะ “พลังทางใจ” ที่เกิดจากการได้ทำความดี มากกว่าการรอคอยผลลัพธ์เหนือธรรมชาติ การเปลี่ยนแปลงเชิงความหมายนี้สะท้อนถึงพลวัตของความเชื่อที่สามารถปรับตัวและดำรงอยู่ได้ในสังคมสมัยใหม่ โดยไม่สูญเสียแก่นคุณค่าทางพุทธศาสนา

อิทธิพลความเชื่อเรื่องพระอุปคุตต่อวิถีคิดของคนยุค Gen Y ในสังคมล้านนา

ผู้เขียนมองว่า ความเชื่อเกี่ยวกับการทำบุญตักบาตรพระอุปคุต ต่อวิถีคิดของคนยุค Gen Y ในสังคมล้านนา สะท้อนบทบาทของความเชื่อดั้งเดิมในบริบทสังคมร่วมสมัย ความเชื่อนี้ทำหน้าที่เป็นแหล่งยึดเหนี่ยวทางจิตใจ ช่วยสร้างความมั่นคงและลดความไม่แน่นอนของชีวิต คน Gen Y มีแนวโน้มตีความความเชื่อจากอภินิหารสู่ความหมายเชิงสัญลักษณ์ โดยผสมผสานเหตุผลและประสบการณ์ส่วนบุคคลเข้ากับศรัทธาทางศาสนา ความเชื่อดังกล่าวยังส่งอิทธิพลต่อทัศนคติ การตัดสินใจ และแรงจูงใจในการดำเนินชีวิต ดังนั้นผู้เขียนสามารถวิเคราะห์แบ่งได้ 3 มิติ

1. มิติด้านความเชื่อในฐานะแหล่งยึดเหนี่ยวทางจิตใจ

ในบริบทสังคมร่วมสมัยที่เต็มไปด้วยความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และเทคโนโลยี กลุ่มคนยุค Gen Y ต้องเผชิญกับความไม่แน่นอนของชีวิตในหลายมิติ ทั้งด้านการงาน รายได้ ความมั่นคงทางสังคม และสุขภาวะทางจิตใจ ความเชื่อทางศาสนาและความเชื่อพื้น

บ้านจึงยังคงทำหน้าที่เป็น “กลไกทางจิตใจ” ที่ช่วยให้บุคคลสามารถรับมือกับความตึงเครียดและความไม่แน่นอนดังกล่าวได้ ความเชื่อเรื่อง พระอุปคุต ในสังคมล้านนา โดยเฉพาะในบริบทของวันเป็งปู้ดและประเพณีตักบาตรเที่ยงคืน ถูกทำความเข้าใจในฐานะแหล่งพลังทางใจที่ช่วยสร้างความมั่นคงทางอารมณ์ให้กับคน Gen Y พิธีกรรมดังกล่าวมิได้ทำหน้าที่เพียงการสั่งสมบุญในเชิงศาสนา หากยังเป็นพื้นที่ทางสังคมและจิตวิญญาณที่เปิดโอกาสให้ผู้คนได้ “จัดระเบียบความหวัง” และลดความวิตกกังวลต่ออนาคต การมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เชื่อว่าคุ้มครองและปัดเป่าอุปสรรค ช่วยให้บุคคลรู้สึกว่ามีชีวิตยังอยู่ภายใต้กรอบของความหมายและความปลอดภัยทางจิตใจ ผู้เขียนมองว่าบริบทของคน Gen Y ในล้านนาที่แม้จะใช้เหตุผลเชิงสมัยใหม่ แต่ยังคงพึ่งพาความเชื่อเรื่องพระอุปคุตในฐานะ “ที่พึ่งทางใจ” มากกว่าการยึดถืออย่างมกมาย สอดคล้องกับแนวคิด Terror Management Theory (Greenberg et al., 1986) ที่อธิบายว่ามนุษย์แสวงหาระบบความหมายทางวัฒนธรรมเพื่อรับมือกับความวิตกกังวลเชิงอัตถิภาวนิยมซึ่งในบริบทล้านนา ความเชื่อเรื่องพระอุปคุตทำหน้าที่นี้ได้อย่างชัดเจน

2. มิติด้านการตีความความเชื่อในมุมมองสมัยใหม่

ผู้เขียนเอง ก็อยู่ในช่วงกลุ่ม Gen Y ถ้าวิเคราะห์แล้ว ลักษณะสำคัญของคนยุค Gen Y คือการไม่ยอมรับความเชื่อใด โดยปราศจากการตั้งคำถาม ความเชื่อเรื่องพระอุปคุตจึงถูก “ตีความใหม่” จากการเชื่อในอำนาจอิทธิฤทธิ์โดยตรง ไปสู่การให้ความหมายเชิงสัญลักษณ์มากขึ้น พระอุปคุตในมุมมองของคนรุ่นนี้อาจหมายถึงตัวแทนของความเพียร ความอดทน การเอาชนะอุปสรรค และการมีสติในการดำเนินชีวิต มากกว่าการเป็นผู้ลดบันดาลโชคลาภเพียงอย่างเดียว การตีความเช่นนี้สะท้อนแนวคิดของพุทธศาสนา ซึ่งเน้นการนำหลักธรรมมาใช้ในชีวิตประจำวัน มากกว่าการยึดติดในพิธีกรรมหรืออิทธิฤทธิ์ คนกลุ่ม Gen Y จึงสามารถอยู่ร่วมกับความเชื่อได้โดยไม่ขัดแย้งกับเหตุผลทางวิทยาศาสตร์และประสบการณ์ชีวิตจริง ความเชื่อกลายเป็นกรอบคิดเชิงคุณค่า ที่ช่วยชี้นำการดำเนินชีวิต มากกว่าการครอบงำการตัดสินใจอย่างไร้เหตุผล ผู้เขียนมองว่ากลุ่มคน Gen Y ล้านนา ความเชื่อเรื่องพระอุปคุตจึงเป็นความเชื่อที่ “มีชีวิต” และยืดหยุ่นตามประสบการณ์ส่วนบุคคล

3. มิติด้านการกำหนดทัศนคติและการตัดสินใจ

แม้คน Gen Y จะไม่ยึดถือความเชื่อในเชิงมกมาย แต่ความเชื่อเรื่องพระอุปคุตยังคงมีอิทธิพลต่อทัศนคติและการตัดสินใจในชีวิตประจำวันอย่างแฝงเร้น โดยเฉพาะในประเด็นสำคัญ เช่น การเริ่มต้นงานใหม่ การลงทุน การสร้างครอบครัว หรือการดูแลสุขภาพ พิธีกรรมอย่างการตักบาตรเป็งปู้ดถูกมองว่าเป็นการ “ตั้งต้นทางใจ” ที่ดี ช่วยเสริมกำลังใจและความมั่นใจในการตัดสินใจมากกว่าการคาดหวังผลลัพธ์เชิงอิทธิฤทธิ์โดยตรง ทั้งนี้ในเชิงจิตวิทยาสังคม ความ

เชื่อดังกล่าวช่วยสร้างทัศนคติเชิงบวก และแรงจูงใจภายใน ซึ่งเอื้อต่อความเพียรพยายามและการไม่ย่อท้อต่ออุปสรรค ความสำเร็จจึงถูกมองว่าเป็นผลจากการกระทำของตนเองที่ ประกอบด้วย ความพยายาม ความรับผิดชอบ และการใช้ปัญญา โดยมีความเชื่อทางศาสนาเป็นพลังสนับสนุนทางใจ นอกจากนี้แล้วในมิติของวัฒนธรรมล้านนา ความเชื่อเรื่องพระอุปคุตจึงทำหน้าที่เป็น “ทุนทางวัฒนธรรมและจิตวิญญาณ” ที่ช่วยหล่อหลอมทัศนคติของคน Gen Y ให้มีความหวัง มองโลกในเชิงบวก และเชื่อมั่นว่าความดีและความเพียรจะนำไปสู่ความสำเร็จในชีวิต ซึ่งสอดคล้องกับอุดมคติทางพุทธศาสนาเรื่องกรรมและผลของการกระทำ

ทั้งนี้ผู้เขียนมองว่า การที่คนรุ่น Gen Y จำนวนไม่น้อยในสังคมไทย โดยเฉพาะในบริบทวัฒนธรรมล้านนา เลือกให้ความศรัทธาต่อ “พระอุปคุต” ในมิติของโชคลาภ ความสำเร็จ และการคุ้มครองชีวิต สามารถอธิบายได้ผ่านหลายมิติ ดังต่อไปนี้

ประการแรก พระอุปคุตถูกนำเสนอในความเชื่อพื้นบ้านล้านนาในฐานะพระอรหันต์ผู้มีฤทธิ์ สามารถปราบมาร ป้องกันภัย และคุ้มครองผู้ศรัทธาจากสิ่งชั่วร้ายได้ ความเชื่อดังกล่าวทำให้พระอุปคุตถูกมองว่าเป็น “ผู้ปกป้องคุ้มครอง”

ประการที่สอง พระอุปคุตมีบทบาทสำคัญในพิธีกรรมล้านนา เช่น พิธี “อัญเชิญพระอุปคุตขึ้นจากแม่น้ำ” ในเทศกาลยี่เป็ง หรือพิธีกรรมเพื่อปกป้องชุมชนจากสิ่งอัปมงคล ความเชื่อดังกล่าวทำให้พระอุปคุตไม่เพียงเป็นสัญลักษณ์ทางศาสนา แต่ยังเป็น “สัญลักษณ์ของพลังศักดิ์สิทธิ์ที่ปกป้องรักษาชุมชน”

ประการที่สาม ในสังคมร่วมสมัย ภาพลักษณ์ของพระอุปคุตถูกผลิตซ้ำผ่านวัตถุ มงคล เครื่องราง และสื่อออนไลน์จำนวนมาก โดยมักถูกเชื่อมโยงกับความสำเร็จทางธุรกิจ การค้าขาย และการปกป้องจากเคราะห์ร้าย ดังนั้น ภาพลักษณ์ของพระอุปคุตจึงสอดคล้องกับวัฒนธรรมการแสวงหา “โชคและโอกาสทางเศรษฐกิจ” ในสังคมทุนนิยมร่วมสมัย

องค์ความรู้ใหม่

แผนภาพที่ 1 องค์ความรู้ใหม่

อธิบายแผนภาพ “องค์ความรู้ใหม่” เมื่อพิจารณาผ่านกรอบแนวคิดเชิงวิเคราะห์ จากแผนภาพแนวคิดของการศึกษานี้จะเห็นได้ว่าความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบต่าง ๆ มีลักษณะเป็น ลำดับเชิงสาเหตุ (causal chain) กล่าวคือ รากฐานของความเชื่อดั้งเดิมเกี่ยวกับพระอุปคุตในวัฒนธรรมล้านนา ทำหน้าที่เป็น ปัจจัยนำเข้า (Input) ที่หล่อเลี้ยงและค้ำจุน การดำรงอยู่ของพิธีกรรมสำคัญ เช่น พิธีอัญเชิญพระอุปคุตในคืนเบ็ญต ซึ่งทำหน้าที่เป็น กระบวนการทางวัฒนธรรม (Process) ในการถ่ายทอด สื่อความหมาย และตีความความเชื่อให้กับคนในสังคม กระบวนการดังกล่าวก่อให้เกิดการสร้าง ระบบคุณค่า ที่เชื่อมโยงพระอุปคุตกับแนวคิดเรื่องอาณิสส สิริมงคล และการคุ้มครองชีวิต เมื่อระบบคุณค่านี้ถูกนำเข้าสู่บริบทของสังคมสมัยใหม่ โดยเฉพาะผ่านสื่อดิจิทัลและเครือข่ายสังคมออนไลน์ ความเชื่อจึงถูกตีความใหม่ให้สอดคล้องกับประสบการณ์ชีวิตของคนรุ่นใหม่ และนำไปสู่ ผลลัพธ์ (Output) ที่ปรากฏในรูปแบบ

ของวิถีคิด ทักษะคติ และพฤติกรรมของคนรุ่น Gen Y ที่มองพระอุปคุตในฐานะสัญลักษณ์ของ โชคลาภ โอกาส และความสำเร็จในชีวิตร่วมสมัย

บทสรุป

ประเพณีตักบาตรเป็งปูด หรือตักบาตรพระอุปคุต ซึ่งถือเป็นเอกลักษณ์สำคัญของ สังคมล้านนา การอธิบายความเชื่อเรื่องพระอุปคุตในฐานะ “ความเชื่อที่มีพลวัต” (dynamic belief) ซึ่งมีได้เสื่อมถอยหรือลดความสำคัญลงท่ามกลางกระแสความทันสมัย หากแต่ผ่าน กระบวนการตีความใหม่ให้สอดคล้องกับโครงสร้างความคิดและบริบทการดำเนินชีวิตของคน ยุค Gen Y ในสังคมล้านนา จากเดิมที่ความเชื่อเรื่องพระอุปคุตถูกผูกโยงกับอิทธิฤทธิ์และผลบุญ เจริญปราชญ์ งามศึกษานี้ชี้ให้เห็นว่าความเชื่อดังกล่าวได้แปรเปลี่ยนบทบาทมาเป็นกลไกทาง จิตใจและสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรม ซึ่งทำหน้าที่จัดระเบียบความหวัง สร้างกรอบความหมาย ของชีวิต และรองรับกระบวนการตัดสินใจในโลกสมัยใหม่ที่เต็มไปด้วยความไม่แน่นอน ในอีก ด้านหนึ่ง บทความยังได้ขยายกรอบการศึกษาความเชื่อทางพุทธศาสนา จากการพิจารณาใน มิติของศาสนพิธีและพิธีกรรมเชิงศาสนา ไปสู่การทำความเข้าใจในฐานะ “ทุนทางวัฒนธรรม และจิตวิญญาณ” ที่ทำหน้าที่เชื่อมโยงศาสนา อัตลักษณ์ท้องถิ่น และกระบวนการสร้างความ หมายของคนรุ่นใหม่ในสังคมล้านนาพร้อมสมัย

อย่างไรก็ตาม การศึกษานี้มีข้อจำกัดที่สำคัญ กล่าวคือ เป็นการวิจัยเชิงเอกสารและ การวิเคราะห์เชิงวัฒนธรรม ซึ่งขาดข้อมูลเชิงประจักษ์จากภาคสนาม การศึกษาในอนาคตควร เพิ่มการวิจัยเชิงคุณภาพผ่านการสัมภาษณ์เชิงลึกหรือการวิจัยแบบมีส่วนร่วมกับกลุ่ม Gen Y ที่ปฏิบัติประเพณีเป็งปูดจริง เพื่อยืนยันและขยายผลการวิเคราะห์ที่ให้ความลึกและนำนักทาง วิทยาศาสตร์มากยิ่งขึ้น

บรรณานุกรม

- ครูเจ้าปิ่นดี๊ะ. (2512). *คัมภีร์ธรรมไทยใหญ่เรื่องพระอุปคุต*. รวบรวมและเผยแพร่โดย เจ้าชอ
 ภณะ. เมืองหนอง: รัฐฉาน.
- เจริญ ตันมหาพารณ. (2563). *พิธีกรรมพิสดาร*. กรุงเทพมหานคร: แสงแดด.
- นัชพล คงพันธ์. (2564). *พิธีกรรมทางศาสนากับการปฏิบัติตนนิสิตสังคมศึกษายุคโลกาภิวัตน์*.
วารสาร มจร การพัฒนาสังคม. 6(2), 212.
- ประเวช คำสวัสดิ์. (2548). *การศึกษาวิเคราะห์ความเชื่อเรื่องพระอุปคุตในวรรณกรรมไทใหญ่
 จังหวัดแม่ฮ่องสอน*. (วิทยานิพนธ์ศาสนาสตวรรษบัณฑิต). มหาวิทยาลัยมหามกุฏราช
 วิทยาลัย.
- พระมหาจตุรงค์ จตุวโร (ร้อยกา) และคณะ. (2567). การสร้างสรรค์ภาพจิตรกรรมประเพณี
 จอพรรษา พิธีการลอยพระอุปคุตของชาวไทใหญ่ บ้านแม่ฮาดหลวง อำเภอแม่ฮาด
 จังหวัดเชียงใหม่. *วารสารพุทธศาสตร์ศึกษา*. 15(2), 223-242.
- พระวิฑูรย์ ธมมาโร. (2561). *วิเคราะห์คติเชิงปรัชญาที่ปรากฏในเรื่องพระอุปคุต*. (วิทยานิพนธ์
 พุทธศาสตรมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระสิทธิพงษ์ วิสุทธีวิโส และคณะ. (2565). ความเชื่อและอานิสงส์การตักบาตรเที่ยงคืนของวัด
 ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่. *วารสารพุทธศาสตร์ศึกษา*. 13(2), 204-216.
- มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย. (2542). “พอยหลวง (งานฉลองถาวรวัดตุ).” *สารานุกรม
 วัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ เล่ม 9*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย
 ธนาคารไทยพาณิชย์.
- มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย. (2542). “ใส่บาตรพระอุปคุต (พิธีกรรม).” *สารานุกรม
 วัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ เล่ม 14*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย
 ธนาคารไทยพาณิชย์.
- เสถียร โพธิ์นันทะ. (2544). *วิมลเกียรติคุณเทวสุตตร*. พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหา
 มกุฏราชวิทยาลัย.
- สุลักษณ์ ศิวรักษ์. (2552). *ความเชื่อความเข้าใจในเรื่องพระเจ้าอโศกและอโศกาวทาน*.
 กรุงเทพมหานคร: เรือแก้วการ.
- อภิชาติ ยอดสุวรรณ. (2534). *ศึกษาความเชื่อเรื่องพระอุปคุตในสังคมไทย*. (วิทยานิพนธ์ศิลป
 ศาสตรมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- Malalasekera. (1978). *Dictionary of Pali proper names Vol.I*. New Delhi :Munshiram
 Manoharlal Publishers Pvt. Ltd.